ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Стефанія Павлишин

КОМПОЗИТОР ТРАГІЧНОЇ ДОЛІ

Василь Барвінський належав до найвизначніших музикантів і культурних діячів України. Композитор, піаніст, педагог, музикознавець, організатор освіти і концертного життя Галичини був людиною трагічної долі.

Як композитор, В. Барвінський свідомо творив основні жанри української музики, які були ще мало розвинуті. Фортепіанну творчість він поставив на світовий рівень, створивши різножанрову камерну музики, навчальний віолончельний репертуар від п'єси, сюїти, сонати до концерту, камерні ансамблі, 2 тріо, 2 квартети, квінтет, секстет, який є його, може, навіть найвиразнішим, найхарактернішим твором. Правда, склалося так, що свою творчість, дальший її шлях композитор пожертвував для своєї батьківщини, для свого народу, тому що він мусів зробити те, що було тоді необхідно. Не було кому керувати музичною освітою, яку ми ще мали занадто низьку, занадто малу: Інститут ім. Лисенка, створений у 1903 році, був спершу тільки школою. Саме за самовідданої праці Василя Барвінського, яка тривала 33 роки, цей інститут перетворився у Вищий Музичний Інститут, який дорівнював перед війною закордонним консерваторіям, і ми маємо, навіть у пресі, книжках польських авторів тих часів такі вислови, що українська музика починає конкурувати з польською. А на чолі тих осягнень стояв Барвінський, тому що Інститут ім. Лисенка охоплював цілу Галичину, філіали були у всіх містах, містечках, вчилися всі верстви населення, також діти робітників і селян. Завдяки тому ми мали і педагогів високого рівня, і слухачів. Якщо думати, що зал філармонії заповнювала польська публіка, то цьому перечить факт, що після виїзду більшості поляків у 1946 році захоплення концертами не змінилося.

Обширна діяльність Барвінського охоплювала всі сфери тодішнього музичного життя. Він був музикознавцем, вченим, критиком, лектором, пропагандистом, інколи й диригентом. Концертуючий піаніст високого рівня, він був також педагогом, що виховав таких музикантів як Р. Савицький, Д. Гординська-Каранович і багатьох інших. Крім того, Інститут ім. Лисенка представляв навіть опери, словом, він був осередком українського культурного життя. З ініціативи композитора було створено журнал і першу профспілку українських музикантів.

Як свідок останніх п'яти років життя Василя Барвінського вважаю своїм обов'язком стисло розповісти про його тернистий шлях приниження і свідомого знищення.

У 1948 році Барвінський був заарештований і засуджений на 10 років ГУЛАГу. Суд відбувався у Великому залі колишнього Інституту ім. Лисенка. Мені довелося значно пізніше читати протоколи того суду, який відбувався без підсудного. Дуже прикро було дізнатися, що люди, з якими Барвінський довгі роки співпрацював, забезпечуючи місце праці і навіть матеріальну підтримку, своїми виступами допомагали його нищити. Тим більше вразив виступ С. Людкевича, який не побоявся

в ті сталінські часи захистити Барвінського. Крім нього ще тільки дві особи наважилися сказати правду. Це був декан І. Гриневецький і студентка-єврейка, активна комсомолка, яку спеціально дали у клас Барвінського, щоб вона зробила на нього наклеп. А вона коротко сказала: «Я подібного педагога ще ніколи не мала і настільки благородної людини не знала». Вона мусіла тоді ж виїхати зі Львова.

Зовсім інакше поступив Ісаак Зельманович Волинський. Це він знищував рукописи, це його вина, і я то підкреслюю, тому що хотіли цей злочин перекласти на тодішнього директора С. Павлюченка. Але я це все достеменно вияснила. Хто був Волинський? Він ледве на трійки закінчив Київську консерваторію, приїхав сюди і сказав, що хоче пізнати нашу західноукраїнську музику. Людкевич до кінця життя не міг собі пробачити, що він показав йому дві дисертації – Лиська і Кудрика, яких тоді невільно було і згадувати, бо один був за кордоном, а другий в лагері загинув. Волинський зробив собі з цього дисертацію про Вербицького і Лаврівського, долив трохи "сталінського соусу" і став кандидатом.

Насправді на час суду Барвінського Павлюченко лежав у лікарні і заступником залишив Волинського. І саме тоді скинули рукописи Барвінського в таку маленьку кімнатку коло ректорської. Були свідки того, як рукописи горіли на подвір'ї. Тодішня директор нашої музичної бібліотеки Ярослава Колодій, яка музикологію закінчувала тут, у Львові, в університеті, була дуже розумною людиною, замкненого характеру, досить догматична, але надзвичайно чесна; мало з ким розмовляла, але мені довіряла. Вона мені розповіла як було. Як тільки вона дізналася, що скинули ці рукописи, то побігла просто до Волинського, що треба віддати їх у спецфонд, як це робилося згідно з законом. А він відразу дав наказ їх спалити. Коли повернувся вже з ГУЛАГу Барвінський, в його паперах я знайшла таку довідку – пів сторінки шкільного зошита, писаного фіолетовим чорнилом: «Дозволяю знищити мої рукописи». І подумайте, для творця це все його життя, все найважливіше, що в нього було. Очевидно, його примусили, щоб виправдати цей страшний самовільний вчинок, який був незаконним навіть в ті часи.

Отже, він був заборонений. Та ще під час перебування Барвінського у ГУЛАГ-у протягом 10 років були відважні люди, які його підтримували. Це насамперед Людкевич і Кос-Анатольський – листуванням і навіть матеріально. Кос-Анатольський відважно писав заяву за заявою до Верховної Ради, до Хрущова, щоб звільнили Барвінського, але то не дало результату.

Коли він повернувся у 1958 році, його не допускали в той заклад, яким він керував, Барвінський не мав права на поріг там стати. Я маю на увазі консерваторію, тому що до десятирічки його пускали, вони дуже цінували його консультації, там же були піаністи, і він ходив на академконцерти, а жив з кількох приватних лекцій, пенсії ніякої не мав. Спілка композиторів відважно взялася за те, щоб Барвінського відновили в її складі.

Я була свідком такої прикрої сцени, коли раз у Львові був виїзний пленум Спілки Композиторів у філармонії. Я за лаштунками стою, і тут же Барвінський. Кос-Анатольський хотів посадити композитора в президію, щоб йому зробити маленьку приємність, адже він завжди сам був керівником, на першому місці. І тут прийшов хтось високопоставлений, якого я не буду називати, і сказав: «А Ви тут що робите?!»

Ви би бачили, як тоді виглядав Барвінський! Він мовчки вийшов. На це прикро було дивитися.

Рік після смерті композитора, нарешті, вдалося Кос-Анатольському отримати його реабілітацію. На похороні не було дуже багато людей, кілька десятків, більшість була кагебістами. Мене попросив Кос-Анатольський написати некролог до газети. Той некролог я маю дотепер. Там написано «в архів». Не дали нічого, щоб не було навіть ніякої згадки, так це виглядало. Але після реабілітації в 1964 році ми почали потрохи діяти. Я відразу написала статтю, але в наукову збірку, тому що не вільно було подати у газету для широкого кола читачів.

І нарешті йдуть вже 80-ті роки. Ми хочемо провести 100-річчя композитора, це 1988 рік, як зробити? Я ж думаю: «потрібна преса!» В архіві рукописного відділу бібліотеки Академії Наук я переписувала листування Барвінського і брала там навіть спогад від керівника рукописного відділу про те, як Барвінський прийшов і шукав свої рукописи. Він не вірив, що то все знищене, мав надії, що там ще знайде свої твори. І тут я зустріла журналіста, який приїхав з Варшави, редактора української газети. «О! – я кажу. – Ви перший опублікуєте статтю про Барвінського». Він так злякався, що від мене аж втікав. Щоправда, вони надрукували статтю, але значно пізніше.

Натомість в Україні газета «Культура і життя» все-таки наважилася опубліковувати статтю під назвою «Не підлягає забуттю». Журнал «Советская музыка», що був єдиним в СРСР музичним органом, який ішов на цілий світ, опублікував мою статтю про Барвінського, якій надали назву: «Был всегда искренен и чист». Мушу додати, що склад редакції був в основному єврейський, в тому числі і головний редактор.

Було дуже важливо організувати концерт. Здається просто, але нічого подібного – не дозволяється! Треба йти до обкому партії. Тоді єдиний раз в житті я була в обкомі партії, але ми домовились з Яремою Якубяком, що візьмемо відому тут партійну особу – професора Колессу. Нам призначили на 8-му ранку, це було знущання – зима, лід, сніг, темнота. Та ніхто ж у 8-й ранку не працює, а з 9-ї, але то було спеціально зроблено. Вони відмовили б стовідсотково, але я щось приготувала. Я попросила дружину доктора Барвінського, щоби вона принесла нотну збірку. Це було видання 1943 року в Нью-Йорку «Десять найвизначніших радянських композиторів» – фортепіанні п’єси, кожного автора по одній п’єсі. Червона обгортка, жовто-золотистий серп і молот. Вона перед 8-ю мені то принесла. Нам відмовили. Особа, яка нас приймала, сказала, що не буде концерту. Я тоді показала збірку, вона ж не могла подумати, що така збірка існує. А там так було за алфавітом: Александров, автор гімну Радянського Союзу, Барвінський, Мясковський, Прокоф’єв, Хачатурян, Шостакович та інші.

І вона тоді: «Добре, концерт, але не у філармонії, тільки в консерваторії, щоб був менший зал. Без афіші!»

Як же без афіші?!

Вона: «То собі зробіть самі, але не друковану і повісьте всередині». А до мене каже: «А ви щоб не сміли виступати! Може виступити тільки Колесса».

Так це й відбулося.

Вдалося зробити годинну телепередачу. Вона пройшла у Львові, Київ не хотів прийняти. Ми старалися за посередництвом М. Гордійчука отримати дозвіл у ЦК, але нічого з того не вийшло. Так тоді було.

Почали старатися про видання. Довгі роки тривало, поки вдалося опублікувати скромну книжечку з серії українських композиторів. Рівночасно у плані видавництва у мене був Сільвестров і ми мали багато засідань. Треба було їхати до Києва, і там казали так: «Ну, давайте видамо того формаліста» (Сільвестрова). А на другий раз: «Ну то видамо того націоналіста» (Барвінського). І так то крутилося, що нарешті монографія про Барвінського вийшла аж в 1990 році.

Крім того, видали фортепіанні твори (після реабілітації були видруковані камерні ансамблі). Я була редактором фортепіанної збірки. Будучи в Києві у відрядженні, випадково зайшла у видавництво, і мені кажуть: «Знаєте, збірка вже видана», а я на це: «Як видана? Я ж її не перевіряла!». Сідаю я у видавництві і граю. Помилок багато. Я кажу: «Знаєте, так не може вийти, як же це так?!» Вони: «А ми не можемо чекати». Нарешті я пропоную: «Тут є три великі помилки. Є дві такі, що акорди цілком неправильні, і ще одна дуже важлива помилка. Це у «Листку з альбому» є перший мелодичний хід “es-g-**h**” – збільшений тризвук, без супроводу. А надруковано “es-g-**b**”. То ж колосальна різниця – чи збільшений чи мажорний. Я візьму чорну ручку і перероблю на бекар. То є тільки триста примірників». На це вони відповіли: «Ні, не вільно. Ми знімаємо тоді все. Не буде видання». Ну то що я мала зробити? Збірка мусить вийти. Я тільки декому сказала, а інші мабуть подумали, що ж це за редакція, яка таке допускає!

Спеціально хочу сказати ще про особисті контакти з композитором від 1958 року. Він працював над двома найважливішими справами. Побачивши, що залишився «композитором без нот», весь час відновлював з пам’яті свій Секстет. Так, що він його закінчив, крім кільканадцяти останніх тактів, які дописав Людкевич. А друге – також з пам’яті здійснив повний список своїх творів, який впевнено слід вважати «авторизованим». Я йому то передруковувала і не раз, тому що автор вносив додатки чорнилом і олівцем. Композитор докладно описав всі опуси, також ті, що пропали, а їх була значна більшість. Скажімо, «Етюд методою Далькроза». Ясно, що він існував в одному примірнику, бо це не був твір для виконання, то була радше фіксація теоретичного винаходу. Завдяки докладному опису ми тепер знаємо, що Барвінський перший, на 50 років раніше від композитора Бляхера винайшов метро-ритмічний метод розвитку.

З особистого життя останніх років композитора я ще тільки хочу згадати такий момент: він знав, що Волинський дав наказ спалити його рукописи. Одного разу В. Барвінський виходив з філармонії і Волинський взяв його під руку і пішов з ним. А я йду за ними. Пригадую, що тоді ряснів дрібний дощ. Дійшли до вулички за пам’ятник Міцкевича і попрощалися. Я підходжу до Барвінського і кажу: «Як Ви можете з ним розмовляти, то ж він знищив ваші рукописи!». А знаєте, що він сказав? – «Людям треба прощати. Людям треба пробачати». Ось такий то був чоловік – надзвичайної доброти і великого серця.

Людина трагічної долі, Барвінський водночас став прикладом перемоги правди і справедливості. Пам’ять про нього не проминає, а навпаки щораз більше від-

новлюється. Якщо порівняти створений композитором список, побачимо, що більшість його спадщини віднайшлася переважно у його колишніх учнів, які опинилися за кордоном. Це фортепіанна соната з архіву славної піаністки Любки Колесси у Канаді, деякі п'єси, солоспіви. Особливим був шлях віднайдення фортепіанного концерту, вперше виконаного Романом Савицьким на ювілеї 50-ліття Барвінського у 1938 році у Львові. Цей твір розшукували у Відні, Парижі, аж нарешті рівно у 30-ліття смерті композитора 9 червня 1993 року його віднайшов син піаніста Р. Савицького, музикознавець Роман Савицький-молодший аж в Аргентині. З двох тріо найкраще, es-moll було відіслане до друку до московського *Музгізу* на початку червня 1941 року і пропало. Можливо, що ще хтось віднайде цей прекрасний твір. Крім нього особливо шкода ще одного важливого твору – струнного квартету. Залишився тільки Другий, Молодіжний квартет.

Видаються твори композитора, збірки статей про нього у Львові, Дрогобичі, Тернополі. Проводяться конкурси його імені. Адже вони можуть охоплювати кілька жанрів його творчості: фортепіанну, камерно-інструментальну, віолончельну, вокальну.

Іменем композитора названі музичні школи в Тернополі, Івано-Франківську, музичне училище в Дрогобичі. На кошти піаністів з Канади Люби та Іринея Жуків встановлено пам'яткову таблицю на домі Барвінських. Вулицю, на якій знаходиться цей будинок, вдалося перейменувати на "Барвінських". До 130-ліття композитора у Львівській філармонії встановлено меморіальну дошку. Залишається вшанувати його пам'ять назвою його іменем навчального музичного закладу у Львові. Його твори звучать щораз частіше і захоплюють слухачів не тільки у нас, але і далеко за межами України.

Ми радіємо, що так відновлюється і зростає пам'ять про Барвінського, пошана до нього не на словах, а конкретно у дії. Треба побажати наступним поколінням, аби вони могли виконати те, про що не тільки я мрію, але всі свідомі українці – щоб, нарешті, та трагічна доля увінчалася повним визнанням його заслуг як композитора і як музичного діяча.

Інтерв'ю записала Лілія Назар-Шевчук.